

Functions of Universities in the Stages of Novel Islamic Civilization

Received: 2021/09/08 Accepted: 2021/12/14

Abdul Karim Ismaili*, Reza Moghiseh**, Hussein Naderi Mansha***
(53-90)

Throughout history, scientific institutes have been the most important drivers of civilization, but with the pervasiveness of social media, some universities have become more organized and limited to practical and business topics and provide special services; it is possible for universities to lag behind or be removed from the cycle of civilization. Functionalism, on the other hand, is a factor in the survival of present and future institutions. An examination of most sources shows that universities have two common functions of education and production of knowledge for the modernization of Islamic civilization. In this research, twenty-seven civilizational functions of universities from thirty expert samples of the statistical community, in accordance with the four layers of layered analysis of causes and by the government breakdown, society and modern Islamic civilization, and in the same format for universities are explained, and are arranged. The functions of the four layers and the three stages are interdependent and overlap, but the functions of the Islamic government stage are priority and of greater importance.

Universities must redefine and re-engineer their functions in this context of the Islamic Revolution. Functions should not be treated as ceremonies or slogans, but each function should be systematically institutionalized in all upstream documents, structures and processes of universities.

Keywords: Novel Islamic Civilization, University, Functions.

* . Ph.D. in Future Studies University and Higher Research Institute of National Defense and Strategic Research, Tehran, Iran- socialization2050@gmail.com.
** . Ph.D. in Future Studies University and Higher Research Institute of National Defense and Strategic Research, Tehran, Iran, rema59@chmail.ir.
*** . Professor of Biophysics, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran- naderman@modares.ac.ir.

سال اول / شماره دوم / پاییز و زمستان ۱۴۰۰

کارکردهای دانشگاهها در مراحل تمدن سازی نوین اسلامی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۶/۱۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۹/۲۳

عبدالکریم اسمعیلی *

رضا مقیسه **

حسین نادری منش ***

(۵۳-۹۰)

چکیده

در طول تاریخ، مراکز علمی مهم ترین پیش ران تمدن سازی بوده اند، اما با روند فراگیر شدن رسانه های اجتماعی، سازمانی شدن و محدود شدن برخی دانشگاه ها به مباحث کاربردی و تجارت و ارائه خدمات خاص، امکان عقب ماندن یا حذف دانشگاه ها از چرخه تمدن سازی وجود دارد. این در حالی است که کارکردگرایی عامل بقای نهادها در حال و آینده است. بررسی اغلب منابع نشان می دهد دانشگاه ها دو کارکرد مشترک تربیت و تولید علم را برای تمدن سازی نوین اسلامی دارند. در این تحقیق ۲۷ کارکرد تمدنی دانشگاه ها از سی نمونه خبره جامعه آماری، به تناسب لایه های چهارگانه تحلیل لایه ای علت ها و به تفکیک دولت، جامعه و تمدن نوین اسلامی پیمایش و در همین قالب برای دانشگاه ها تبیین و چیدمان شده اند. کارکردهای چهار لایه و سه مرحله به هم وابسته اند و هم پوشانی دارند، اما کارکردهای مرحله دولت اسلامی از اهمیت و اولویت بیشتری برخوردارند. دانشگاه ها باید کارکردهای خود را در این موقعیت از انقلاب اسلامی، بازتعریف و بازمهندسی کنند. با کارکردها نباید تشریفاتی و شعاری برخورد کرد، بلکه هریک از کارکردها باید در تمام اسناد بالادستی، ساختارها و فرایندهای دانشگاه ها به طور سیستمی نهادینه شود.

واژگان کلیدی: تمدن نوین اسلامی، دانشگاه، کارکردها.

* دانش آموخته دکتری آینده پژوهی دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی، تهران، ایران -

socialization2050@gmail.com

** دانش آموخته دکتری آینده پژوهی دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی، تهران، ایران -

rema59@chmail.ir

*** استاد بیوفیزیک دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران - naderman@modares.ac.ir

مقدمه

هندسه قدرت جهانی در قرن معاصر در حال تغییر است و انقلاب اسلامی در تحولات و تغییرات این قرن نقش برجسته‌ای داشته است و این امر نیازمند نقش‌آفرینی^۱ نهادهای انقلاب در صدر تحولات جهان خواهد بود.

در طول تاریخ، مراکز علمی پیش‌ران تمدن‌سازی بوده‌اند، اما با فراگیری رسانه‌های اجتماعی، سازمانی شدن صرف برخی دانشگاه‌ها و محدود شدن آنها به تجارت و ارائه خدمات خاص، امکان عقب ماندن یا حذف از چرخه تمدن‌سازی وجود دارد.

تمدن نوین اسلامی غایی‌ترین هدف انقلاب اسلامی است و تحقق آن در گرو تحقق دو مرحله دولت و جامعه اسلامی است. دانشگاه‌ها با جمعیت حدود ۴/۵ میلیون دانشجو در سال که وارد چرخه حاکمیت، خانواده و اجتماع می‌شوند، پیش‌ران تمدن‌سازی هستند. با این حال هنوز دو مرحله دولت و جامعه اسلامی به شکل قابل‌پذیرش محقق نشده است.^۲ آیا اشکال کار در کوتاهی و کم‌کاری دانشگاه‌هاست یا نقش‌ها و کارکردها خوب تعریف نشده یا نظارت ضعیف بوده است؟ دانشگاه‌های کشور چه کارکردهایی را باید به تفکیک مراحل دولت، جامعه و تمدن اسلامی داشته باشند؟ «چه کار کنیم که از دانشگاه با این سوابق و تاریخ... برای ایجاد تمدن نوین اسلامی بهره ببریم؟ اولاً نقش‌آفرینی دانشگاه لازم است؛ ثانیاً ما چه کار کنیم که بتوانیم به اینجا برسیم؟ مسئولیت دانشگاه را بر این اساس قرار بدهید؛ برنامه‌ها را بر این اساس بریزید. دانشگاه چه نقشی می‌تواند ایفا کند برای ایجاد تمدن نوین اسلامی و آن‌چنان جامعه‌ای و آن‌چنان ایرانی؟» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار دانشگاهیان در تاریخ ۱۳۹۴/۸/۲۰).

دانشگاه‌ها با جمعیت فراگیر استاد و دانشجو، باید پیش‌ران انسان‌سازی و جامعه‌سازی باشند. تمدن به وسیله کسانی و نهادهایی ساخته می‌شود که تمدنی بیندیشند و تمدنی عمل کنند. یکی از بهترین روش‌های پیشتازی در ساخت آینده، آینده‌نگاری نقش و کارکردهای

۱. امام خامنه‌ای: «وقتی دنیا در حال تغییر و نظم جدیدی در حال شکل‌گیری است، طبعاً وظایف مهم‌تری

خواهیم داشت» (بیانات در مجلس خبرگان در تاریخ ۱۳۹۳/۶/۱۳).

۲. امام خامنه‌ای: «از آن مراحل چندگانه، هنوز در دولت اسلامی‌اش مانده‌ایم» (بیانات در دیدار طلاب در

تاریخ ۱۳۹۶/۶/۶).

نهادهای دانشگاه‌هاست.^۱ تقلید تدریجی رفتار و عملکرد دانشگاه‌ها، کادر اداره‌کننده برون و درون دانشگاه و فارغ‌التحصیلان آنها و به تبع آن بخش دولتی و خصوصی باعث کندی سرعت تمدن‌سازی خواهد شد.

در حوزه تمدن نوین اسلامی و دانشگاه تمدنی، ادبیات قابل توجهی توسط پژوهشگران تبیین شده و درباره اهداف، شاخص‌ها و کارکردهای تمدن‌ساز دانشگاه‌ها بحث شده است، اما تحقیقی که به کارکردهای دانشگاه به تفکیک مراحل انقلاب اسلامی به طور کامل و یک‌پارچه پرداخته باشد، یافت نشد.

سؤال اصلی: کارکردهای دانشگاه‌ها در فرایند تمدن‌سازی نوین اسلامی کدام‌اند؟
سؤالات فرعی: ۱. کارکردهای عام دانشگاه‌ها در تمدن‌سازی چیست؟ ۲. کارکردهای دانشگاه‌ها به تفکیک فرایند دولت، جامعه و تمدن اسلامی کدام است؟

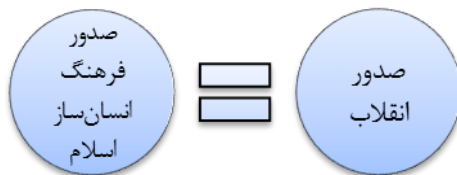
ادبیات تحقیق

ماهیت تمدن نوین اسلامی

از منظر علامه جعفری، «تمدن یعنی برقراری نظم و هماهنگی در روابط انسان‌های جامعه که تصادم‌ها و تزاخم‌های ویرانگر را متنفی ساخته و مسابقه در مسیر رشد و کمال را جایگزین آنها نماید» (جعفری، ۱۳۷۳، ج ۶: ۲۳۳). فرهنگ و مبانی فرهنگی ریشه‌های تمدن است؛ یعنی «تمدن نمودهای مجموعه آداب و رسوم و سنن و رفتار و کردار و علم و فنون و صناعی است که از اصول و مبانی فرهنگی خاص منبث است» (خرمشاد، ۱۳۹۲: ۱۳۰). «نخستین فراورده سیاسی انسانی اسلام، امت اسلامی است که از مدینه‌النبی آغاز شد و به صورتی حیرت‌آور و افسانه‌وار، قدم در راه رشد کمی و کیفی نهاد. درحقیقت آنچه آن تمدن را پدید آورد، یعنی اسلام و معارف زندگی‌ساز آن هم‌اکنون نیز در اختیار ماست»

۱. امام خامنه‌ای: «در درجه اول، نیاز تمدن‌سازی اسلامی نوین به ایمان است. .. باید در اخلاق اسلامی و عقل عملی اسلامی هم یک کار پر حجم و باکیفیتی انجام دهیم. حوزه‌ها مسئولیت دارند...؛ دانشگاه مسئولیت دارد. آن را مبنای برنامه‌ریزی‌مان قرار دهیم؛ آن را در آموزش‌های خودمان وارد کنیم» (بیانات در دیدار جوانان در تاریخ ۱۳۹۱/۷/۲۳).

(بیانات امام خامنه‌ای در هشتمین اجلاس سران کشورهای اسلامی در تاریخ ۱۳۷۶/۹/۱۸).

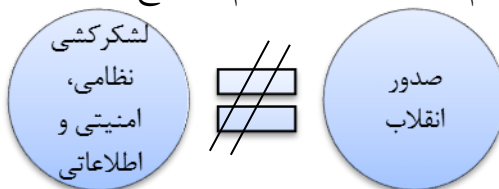

نمودار ۱. معنای صدر انقلاب

(بیانات امام خامنه‌ای در تاریخ ۱۳۶۸/۴/۱۹)

از دیدگاه امام خامنه‌ای، «تمدن اسلامی کشورگشایی نیست، بلکه به معنای تأثیر پذیرفتن فکری ملت‌ها از اسلام است» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار اعضای الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت در تاریخ ۱۳۹۵/۲/۶). «صدر انقلاب یعنی صدر فرهنگ انسان‌ساز اسلام و صدر صفا و خلوص و تکیه و اصرار بر ارزش‌های انسانی. ما به این کار و انجام این وظیفه افتخار می‌کنیم» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار مردم در تاریخ ۱۳۶۸/۴/۱۹).

«اینها خیال می‌کردند که ما برای صدر انقلاب لشکرکشی خواهیم کرد؛ یا لشکر نظامی یا لشکر امنیتی و اطلاعاتی؛ مثل خودشان که برای مقاصدشان لشکرهای امنیتی می‌فرستند» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار مردم در تاریخ ۱۳۸۵/۸/۱۷).

نمودار ۲: معنای اشتباه صدر انقلاب

(بیانات امام خامنه‌ای در تاریخ ۱۳۸۵/۸/۱۷)

از دیدگاه ولایت، «مسئله ما این نیست که زندگی خودمان را نجات دهیم و گلیم خودمان را از آب بکشیم؛ مسئله این است که ملت ایران همچنان که شأن اوست در حال پدید آوردن یک تمدن است.

پایه اصلی تمدن، نه بر صنعت و فناوری و علم، که بر فرهنگ و بینش و معرفت و کمال

فکری انسانی است. این است که همه‌چیز را برای یک ملت فراهم می‌کند و علم را هم برای او به‌ارمغان می‌آورد» (پیام سال امام خامنه‌ای در تاریخ ۱۳۷۳/۱/۱).

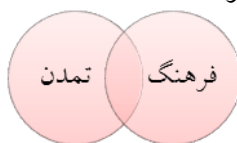
نمودار ۳: پایه اصلی تمدن (بیانات امام خامنه‌ای در تاریخ ۱۳۷۳/۱/۱)

بنابراین تعریف مختار تمدن نوین اسلامی در این تحقیق عبارت است از: «تکوین و بسط ولایت الهی و ظهور و بروز فراگیر، نظام‌مند و نهادینه‌شده فرهنگ قرآنی و اسلام ناب محمدی در سبک زندگی، تعاملات و ابزارها؛ به‌گونه‌ای که ابعاد مختلف نیازهای مادی و معنوی امت معاصر را در مسیر رشد و کمال، متناسب با مقتضیات زمان و شرایط ظهور، پوشش و پاسخ دهد.»

منظور از ولایت الهی، «نهادینه شدن پیوند مستحکم بر اساس معنویت، اخوت، عدالت، عقلانیت، مردم‌سالاری دینی، امنیت، رفاه و قوانین منطبق بر قرآن و شرع است؛ به‌طوری‌که روابط و پیوند مردم با خدا، با همدیگر و حتی محیط، روزبه‌روز قرآنی‌تر و تجلی توحید و وحدت کلمه و ارزش‌ها باشد.»

نسبت فرهنگ و تمدن

باتوجه به ماهیت فرهنگ در تمدن، لازم است به نسبت‌های متفاوت فرهنگ و تمدن در نزد دیگران و در این تحقیق پرداخته شود:

نمودار ۴: نسبت‌های تساوی، عموم و خصوص من وجه و عموم و خصوص مطلق فرهنگ و تمدن

برخی تمدن و فرهنگ را مترادف یکدیگر به کار می‌برند (لوکاس، ۱۳۸۴: ۲۰). بعضی برای فرهنگ، هویتی مستقل از تمدن باور دارند و فرهنگ را غیر از تمدن می‌دانند، بااین حال، این دو در پیوند با هم دو پدیده جدای از هم هستند (مخلصی، ۱۳۸۰: ۹۰-۱۳۴). عده‌ای معتقدند فرهنگ و تمدن، تفاوت ماهوی با هم ندارند و تنها اختلافشان در محدوده دایره شمول آنهاست: دایره فرهنگ محدود و دایره تمدن گسترده است (ذاکری، ۱۳۸۰). درنهایت برخی گستره فرهنگ را بیشتر از تمدن می‌دانند؛ یعنی همه تمدن‌های امروزی و عهد باستان، فقط نمونه‌های خاصی از فرهنگ به‌شمار می‌روند (گولد و همکاران، ۱۳۸۴: ۱۶۷-۱۶۸).

وقتی می‌توان از اجتماعی تعبیر به تمدن کرد که در آن التزام به انجام صحیح تعاملات اجتماعی صرفاً به دلیل الزامات قانونی (وحدت اعتباری) نباشد، بلکه التزام به دلیل وجود یک فرهنگ مشترک و یک خواست عمیق اجتماعی باشد؛ یعنی در چنین حالتی آن فرهنگ واحد، مدار اتحاد وجودی (وحدت حقیقی) افراد آن جامعه است و آن فرهنگ به‌عنوان عقبه وجودی آن اجتماع و تعاملات اجتماعی ناشی از آن، یک موجود واحدی را پدید می‌آورد که تعاملات اجتماعی همچون پیکره آن و فرهنگ و اصول معرفتی پنهان در آن به‌عنوان روح آن امر واحد تلقی می‌شوند (همایون و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۶۱-۱۸۵).

شاخص‌های تمدن اسلامی

در تعریف و نسبت تمدن آشکار شد که در تعریف حداقلی، تمدن بخشی از فرهنگ است و در تعریف حداکثری، تمدن همه فرهنگ است. بنابراین تمدن اسلامی دارای شاخص‌های «محوریت فرهنگ واحد»، «پیوند وثیق و جدانشدنی بین فرهنگ و اصول اعتقادی جامعه»، «وحدت در تعاملات اجتماعی، اقتصادی و...»، «گسترش قابل توجه و فراگیری حجم زیاد از مردم و جوامع» و «وسعت فیزیکی» است (همان).

مبتنی بر قرآن و ملاحظات قرآنی، ویژگی‌های تمدن اسلامی عبارت‌اند از «نگرش توحیدی»، «خردورزی»، «علم و دانش‌اندوزی»، «قوانین دینی»، «رعایت حقوق مظلومان و مستضعفان» و «هجرت» (فوزی و همکاران، ۱۳۹۱: ۷-۴۰). سعیدی روشن نیز بر اساس آموزه‌های قرآن کریم، شاخص‌های «فرزانگی در بُعد معرفت و شناخت حقیقت هستی»، «فرزانگی در بُعد ایمان و فلسفه زندگی»، «فرزانگی در بُعد ارزش‌ها و سبک‌های اخلاقی و فرهنگی»، «فرزانگی در قلمرو مناسبات اجتماعی (قانون حق، مدیریت صالح، عدالت، آزادی، امنیت، وحدت» و «فرزانگی در اقتدار ظاهری و تمکن مادی» را برای تمدن اسلامی آورده است (سعیدی روشن، ۱۳۹۳: ۶۱-۸۲).

باید توجه شود که تلقی از یک جامعه به‌عنوان یک تمدن، وسعت فیزیکی یا حجم زیاد و پیچیدگی تعاملات اجتماعی و بنایی و اقتصادی آن نیست، بلکه میزان آن است که اولاً بر مدار یک فرهنگ واحد افراد آن اجتماع انسانی به اتحادی وجودی دست یافته باشند و ثانیاً میان فرهنگ و اصول اعتقادی آن جامعه با مجموعه تعاملات آن یک پیوند وثیق و ضروری برقرار شده و آن فرهنگ توانسته باشد ابعاد و لوازم وجودی خود را در قالب تعاملات آن اجتماع به نحو شفاف‌ی بروز و ظهور داده باشد. برای مثال، حتی شهر کوچک مدینه نیز در زمان رسول اکرم ﷺ به دلیل دارا بودن این اوصاف یک تمدن محسوب می‌شود؛ زیرا اولاً افراد آن جامعه به حسب فرهنگ ایمانی خود درحقیقت به نوعی از اتحاد وجودی دست یافته بودند و ثانیاً این فرهنگ ایمانی در بستر تعاملات اجتماعی آنها به نحوی ضروری و جدانشدنی بروز یافته بود.

البته طبیعی است که به دلیل وجود شاخص‌های مذکور در تمدن، از لحاظ فیزیکی نیز یک تمدن معمولاً از گسترش قابل توجهی برخوردار خواهد شد و در حدود یک شهر یا روستا محدود نخواهد ماند. به بیان دیگر، گرچه وسعت فیزیکی از مقومات و شروط تحقق یک تمدن محسوب نمی‌شود، به طور معمول از پیامدهای شکل‌گیری یک تمدن خواهد بود. براین اساس، معمولاً هر تمدنی از وسعت فیزیکی قابل توجهی نیز برخوردار خواهد بود، اما این بدان معنا نیست که اگر اجتماعی به شاخص‌های مطرح‌شده درباره یک تمدن

دست یافته، اما هنوز به دلیل موانعی به وسعت فیزیکی قابل توجهی نرسیده است، به عنوان یک تمدن حقیقی تلقی نشود (همایون و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۶۱-۱۸۵).

لایه‌ها و ارکان تمدن‌سازی نوین اسلامی

لایه‌های تمدنی از دیدگاه سیدمنیرالدین هاشمی الحسینی در سه رکن عبارت است از: رکن محصولات، رکن ساختاری و رکن مفاهیم اساسی.

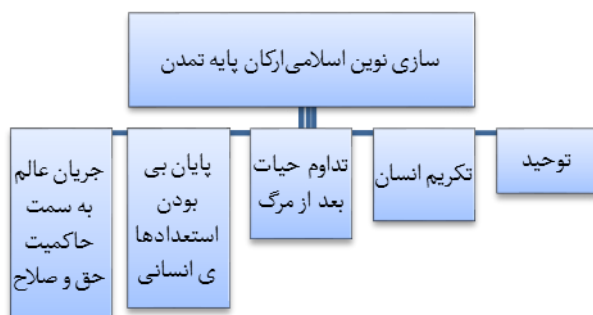
رکن مفاهیم را که بنیادی‌ترین رکن نسبت به ارکان دیگر است، شامل سه مفهوم پایه، راهبردی و کاربردی می‌داند. مفاهیم پایه در حکم اصول اعتقادات نسبت به لایه‌های دیگر مفاهیم‌اند؛ همانند حاکمیت نسبیت‌گرایی مادی در تمام روابط تمدن امروز غرب. مفاهیم راهبردی مبتنی بر مفاهیم پایه‌اند که جهت‌گیری‌ها و نسبت‌های کلان حیات انسانی را معین می‌سازند. آخرین لایه مفاهیم که با عینیت تمدنی ارتباط مستقیم دارد، مفاهیم کاربردی است. این دسته از مفاهیم جزو مفاهیم دربردارنده شاخص‌های عینی مهار عینیت و در سطح بالاتر معادله تغییر عینیت هستند (همان).

نمودار ۵: لایه‌ها و سطوح تمدن از منظر سیدمنیرالدین

(جمالی، ۱۳۹۳: ۱۷۴-۱۹۴)

در این قسمت لازم است اشاره شود که دیدگاه سطح‌بندی سیدمنیرالدین هاشمی الحسینی برای تمدن، به روش تحلیل لایه‌ای علت‌های سهیل عنایت‌الله آشه و اقرب است و این نشان‌دهنده کاربردی بودن روش مذکور برای موضوع این تحقیق است.

نمودار ۶: ارکان بنیادین تمدن

(بیانات امام خامنه‌ای در تاریخ ۱۳۷۹/۹/۱۲)

بر اساس دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای، مصادیق رکن مفاهیم پایه و اساسی انقلاب اسلامی پنج مصداق اساسی هستند که باید در همه مراحل انقلاب اسلامی نهادینه شوند:^۱ «رکن اول، توحید؛ رکن دوم، تکریم انسان؛ رکن سوم، تداوم حیات بعد از مرگ؛ رکن چهارم، استعداد بی‌پایان انسان و بودن تمام چیزهایی که برای تعالی کامل انسان لازم است؛ و رکن آخر، جریان عالم به سمت حاکمیت حق و صلاح است» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار کارگزاران در تاریخ ۱۳۷۹/۹/۱۲).

ابعاد اصلی تمدن نوین اسلامی

امامین انقلاب اسلامی، حضرت امام خمینی ره و امام خامنه‌ای، مبدع و مفسر تمدن اسلامی هستند. در ادامه به دو بعد مهم تمدن نوین اسلامی از دیدگاه امام خامنه‌ای اشاره می‌شود: «ما اگر پیشرفت همه‌جانبه را به معنای تمدن‌سازی نوین اسلامی بگیریم، این تمدن نوین دو بخش دارد. به هر دو بخش باید رسید:

جدول ۱: ابعاد تمدن نوین اسلامی

(بیانات امام خامنه‌ای در دیدار جوانان در تاریخ ۱۳۹۱/۷/۲۳)

بُعد ابزاری (سخت‌افزاری)	علم (بیشتر منظور علوم منتج به فناوری است)، اختراع، صنعت، سیاست، اقتصاد، اقتدار سیاسی و نظامی، اعتبار بین‌المللی، تبلیغ و ابزارهای تبلیغ و...
بُعد حقیقی و نرم‌افزاری	سبک تشکیل خانواده، سبک ازدواج، نوع مسکن، نوع لباس، الگوی مصرف، نوع خوراک، نوع آشپزی، سبک تفریحات، الگوی خطاطی، سبک گفتاری، الگوی

۱. رهبر انقلاب اولین بار همه مراحل پنج‌گانه انقلاب اسلامی را در تاریخ ۱۳۷۹/۹/۱۲ در جمع کارگزاران به طور مبسوط تشریح و در همان‌جا، ارکان پنج‌گانه تمدن‌ساز را نیز تبیین فرمودند.

کسب و کار، سبک اداری (رفتارها با رئیس و مرئوس و ارباب رجوع)، سبک تحصیل و تدریس، سبک مشارکت و فعالیت سیاسی، سبک ورزش، الگوی رسانه، نوع رفتار با پدر و مادر، نوع رفتار ما با همسر و فرزندان، رفتار ما با رئیس، سبک تعامل با پلیس و مأمور دولت، الگوی سفر و نظافت و طهارت ما، سبک تعامل با همسایه و دوست، سبک تعامل با دشمن و بیگانه و...	
--	--

می‌شود این بخش (حقیقی) را به منزله بخش نرم‌افزاری تمدن به حساب آورد؛ و آن بخش اول (ابزاری) را بخش‌های سخت‌افزاری به حساب آورد. اگر ما در این بخشی که متن زندگی است پیشرفت نکنیم، همه پیشرفت‌هایی که در بخش اول کردیم، نمی‌تواند ما را رستگار کند؛ نمی‌تواند به ما امنیت و آرامش روانی ببخشد؛ همچنان که می‌بینید در دنیای غرب نتوانسته... بدون مکتب و بدون ایدئولوژی نمی‌توان یک تمدن را به وجود آورد. احتیاج به ایمان است... اصل قضیه درست کردن سبک زندگی است، رفتار اجتماعی است، اخلاق عمومی است، فرهنگ زندگی است» (همان).

فرایند تمدن‌سازی نوین اسلامی

در اندیشه ولایت، انقلاب اسلامی فرایندی پنج‌مرحله‌ای است: «ما یک انقلاب اسلامی داشتیم، بعد نظام اسلامی تشکیل دادیم، مرحله بعد تشکیل دولت اسلامی است، مرحله بعد تشکیل کشور اسلامی است، مرحله بعد تشکیل تمدن بین‌الملل اسلامی است» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار مسئولان در تاریخ ۱۳۸۳/۸/۶).

از دیدگاه ایشان، رابطه بین مراحل رابطه‌ای زنجیره‌ای و حلقوی است نه صرفاً یک رابطه گام‌به‌گام یک‌طرفه، بلکه «یک زنجیره منطقی وجود دارد: حلقه اول انقلاب اسلامی است، بعد تشکیل نظام اسلامی است، بعد تشکیل دولت اسلامی است، بعد تشکیل جامعه اسلامی است، بعد تشکیل امت اسلامی است. این یک زنجیره مستمری است که به هم مرتبط است» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار دانشجویان در تاریخ ۱۳۹۰/۷/۲۴).

نمودار ۷: مراحل تمدن‌سازی نوین اسلامی
(بیانات امام خامنه‌ای در تاریخ ۱۳۹۰/۷/۲۴)

بنابراین از منظر معظم‌له، تمدن‌سازی نوین اسلامی، هدف غایی انقلاب^۱ و مظهر پیشرفت همه‌جانبه^۲ آن است و نسبت آن با سایر مراحل، «عموم و خصوص مطلق» است. این مفهوم نشان می‌دهد که مراحل انقلاب صرفاً خطی نیستند، بلکه علاوه بر خطی بودن، متداخل، زنجیره‌ای و حلقوی می‌باشند. براین اساس تحقق دو مرحله قبل از آن، جزء مراحل تمدن‌سازی نوین اسلامی هم هستند و برای تمدن‌سازی نوین اسلامی، تحقق دو مرحله دولت و جامعه اسلامی باید به نصاب قابل قبولی برسد.

۱. مراحل که از آن عبور کرده‌ایم

از مراحل پنج‌گانه فرایند انقلاب اسلامی دو مرحله اول شامل «انقلاب اسلامی» و «نظام اسلامی» تقریباً دفعی و در کوتاه‌مدت قابل انجام بوده و تا حد زیادی هم محقق شده و نیازمند تثبیت و تبیین بیشتر است.

الف) انقلاب اسلامی: «انقلاب آنجایی است که پایه‌های غلطی برچیده می‌شود و پایه‌های درستی به‌جای آن گذاشته می‌شود. این قدم اول است» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار مسئولان نظام در تاریخ ۱۳۷۹/۹/۱۲)؛ «منظور از انقلاب اسلامی، که حلقه اول است، حرکت انقلابی است؛ منظور ما از انقلاب اسلامی، یعنی همان حرکت انقلابی و جنبش انقلابی که نظام مرتجع

۱. «هدف انقلاب اسلامی ایجاد یک تمدن نوین اسلامی است» (بیانات امام خامنه‌ای در تاریخ ۱۳۹۱/۷/۲۳).

۲. «پیشرفت همه‌جانبه را به معنای تمدن‌سازی نوین اسلامی بگیریم» (بیانات امام خامنه‌ای در تاریخ ۱۳۹۱/۷/۲۳).

را، نظام قدیمی را، نظام وابسته و فاسد را سرنگون می‌کند و زمینه را برای ایجاد نظام جدید آماده می‌کند» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار دانشجویان در تاریخ ۱۳۹۰/۷/۲۴).

ب) **نظام اسلامی:** منظور از نظام اسلامی از دیدگاه ولایت، هویت و هندسه کلی است، نه تفصیلی و جزء به جزء که بخشی از ذات مرحله دولت اسلامی است، که در قالب قانون اساسی تجلی پیدا کرده است: «نظام اسلامی یعنی طرح مهندسی و شکل کلی اسلامی را در جایی پیاده کردن» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار مسئولان نظام جمهوری اسلامی ایران در تاریخ ۱۳۷۹/۹/۱۲). «منظور من در اینجا از نظام اسلامی، یعنی آن هویت کلی که تعریف مشخصی دارد، که کشور، ملت و صاحبان انقلاب که مردم هستند آن را انتخاب می‌کنند. در مورد ما مردم ما انتخاب کردند: جمهوری اسلامی... ما از این حلقه هم عبور کردیم» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار دانشجویان در تاریخ ۱۳۹۰/۷/۲۴).

۲. **مراحلی که هنوز از آن عبور نکرده‌ایم**

پیشرفت سه مرحله پایانی از فرایند انقلاب اسلامی شامل «دولت اسلامی»، «جامعه اسلامی» و «تمدن نوین اسلامی»، بیش از آنکه دفعی باشند، تدریجی و طولانی و دشوار است. ویژگی دیگر این مراحل این است که هریک از این سه مرحله به موازات همدیگر مبتنی بر دو مرحله قبل باید پیشرفت کنند.

پ) **دولت اسلامی:** منظور از دولت اسلامی از دیدگاه ولایت، اسلامی شدن دو بعد اساسی حاکمیت کشور یعنی سبک مدیریتی کارگزاران (عامل انسانی حاکمیت) و نظامات تفصیلی اداره‌کننده بخش‌های مختلف کشور (عامل ساختاری و نظاماتی حاکمیت) است. بخش مهم «دولت اسلامی»، اسلامی شدن سبک و منش کارگزاران در همه دستگاه‌های منتسب به نظام و حاکمیت است: «بعد از نظام اسلامی، نوبت به تشکیل دولت اسلامی به معنای حقیقی می‌رسد، یا به تعبیر روشن‌تر، تشکیل منش و روش دولتمردان یعنی ماها به گونه اسلامی؛ چون این در وهله اول فراهم نیست؛ به تدریج و با تلاش باید به وجود آید. مسئولان و دولتمردان باید خودشان را با ضوابط و شرایطی که متعلق به یک مسئول دولت اسلامی است تطبیق کنند» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار مسئولان در تاریخ ۱۳۷۹/۹/۱۲).

بعد مهم دیگر دولت اسلامی، اسلامی شدن همه نظامات و مقررات کشور است و علاوه بر قانون اساسی، باید همه نظامات اداره‌کننده هر دستگاهی اسلامی باشد: «منظور از دولت اسلامی... یعنی مجموع دستگاه‌های مدیریتی کشور که اداره یک کشور را برعهده دارند؛ نظامات گوناگون اداره‌کننده کشور» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار دانشجویان در تاریخ ۱۳۹۰/۷/۲۴).

این ابعاد در اندیشه معظم‌له به‌قدری مهم‌اند که هم معیارهای انتخاب افراد و هم معیارهای تدوین نظامات باید «کاملاً اسلامی» باشد تا الگوی عملی شکل بگیرد: «مرحله سوم که اکنون در آن قرار داریم، تشکیل دولت اسلامی یعنی تشکیل دولتی بر اساس الگوها و معیارهای کاملاً اسلامی است» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار اعضای مرکز الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت در تاریخ ۱۳۹۵/۲/۶).

ت) **جامعه اسلامی:** از دیدگاه ولایت، جامعه اسلامی «یعنی جامعه‌ای که در آن آرمان‌های اسلامی، اهداف اسلامی، آرزوهای بزرگی که اسلام برای بشر ترسیم کرده است تحقق پیدا کند. جامعه عادل، برخوردار از عدالت، جامعه آزاد، جامعه‌ای که مردم در آن در اداره کشور، در آینده خود، در پیشرفت خود دارای نقش‌اند، دارای تأثیرند، جامعه‌ای دارای عزت ملی و استغنائی ملی، جامعه‌ای برخوردار از رفاه و مبرای از فقر و گرسنگی، جامعه‌ای دارای پیشرفت‌های همه‌جانبه - پیشرفت علمی، پیشرفت اقتصادی، پیشرفت سیاسی - و بالاخره جامعه‌ای بدون سکون، بدون رکود، بدون توقف و در حال پیشروی دائم؛ این آن جامعه‌ای است که ما دنبالش هستیم. البته این جامعه تحقق پیدا نکرده، ولی ما دنبال این هستیم که این جامعه تحقق پیدا کند» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار مسئولان در تاریخ ۱۳۷۹/۹/۱۲).

ث) **تمدن اسلامی:** از دیدگاه ولایت، «وقتی جامعه اسلامی به‌وجود آمد، زمینه برای ایجاد امت اسلامی، یعنی گسترش این جامعه هم به‌وجود خواهد آمد» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار دانشجویان در تاریخ ۱۳۹۰/۷/۲۴). این مرحله در ادامه بیشتر تبیین می‌شود.

کارکردهای دانشگاه‌ها

هر مرکز علمی و پژوهشی که در مهندسی و مدیریت آن پنج مبنای «پاسخ‌گویی به نیازهای جامعه»، «وجود انگیزه و توان بالا در تولید علم»، «مدیریت بازده به جای مدیریت فرایند»، «استادمحوری در طراحی ساختار» و «رعایت پیچیدگی‌ها و حساسیت‌های شغل هیئت علمی» منظور نشده باشد، در بهترین حالت، محلی برای مصرف علوم تولیدشده می‌شود و در آن، نظریه‌پردازی مبنایی موضوعیت ندارد و صرفاً یافته‌های علمی دیگران از استاد به دانشجو منتقل می‌شود. نهضت نرم‌افزاری و جهاد علمی در کشور، بر آن است که مراکز مصرف یا انتقال علم را به مراکز تولید علم تبدیل کند (ناظمی، ۱۳۹۴).

از دیدگاه معمار بزرگ انقلاب اسلامی^۱ و خلف صالح ایشان،^۲ دانشگاه‌ها مبدأ تحولات و اصلاحات جامعه هستند:

کارکرد ویژه دانشگاه‌ها به عنوان نظام فکری و فرهنگی، نظارت کلان جامعه با تولید دانش و اطلاعات است. اگر نظام‌های اقتصادی و سیاسی «انرژی» یک نظام را تأمین می‌کنند، ترموستات فرهنگی یک نظام، «میزان انرژی» را معلوم می‌کند و اگر دانشگاه بتواند نقش فرهنگی خود را به خوبی ایفا کند، آن گاه به نظام سیاسی، اجتماعی و اقتصادی نیز خط می‌دهد و ظرفیت انطباق نظام را با محیط افزایش دهد. امروز سؤال مهم این است که آیا کارکرد دانشگاه‌ها تولید فکر و فرهنگ برای سایر نظام‌های کشور هست (افروغ، ۱۳۸۳: ۱۴۷).

سازمان علمی-فرهنگی ملل متحد سه کارکرد اصلی دانشگاه‌ها را تولید دانش (پژوهش)، انتقال دانش (آموزش) و اشاعه و نشر دانش (ارائه خدمات) می‌داند (غنچی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱-۱۸). بویر^۳ (۱۹۹۵) چهار کارکرد را برای دانشگاه مطرح می‌کند: اکتشاف علمی،

۱. امام خمینی: «شما از دانشگاه مؤمن بیرون بدهید، ما از مدرسه‌ها مؤمن بیرون بدهیم» (موسوی خمینی، ۱۳۸۹، ج ۷: ۴۷۳).

۲. امام خامنه‌ای: «دانشگاه می‌تواند کاری کند که کشور و ملت و تاریخ ما در این تحول برنده باشد؛ می‌تواند هم خدای نکرده کاری کند که نه، برنده نباشد» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار استادان در تاریخ ۱۳۹۱/۵/۲۲).

3. Boyer.

انسجام بین داده‌ها از طریق تفکر بین‌رشته‌ای، کاربرد اطلاعات در مسائل واقعی و آموزش به‌عنوان کار جدی دانشگاه. ویلیام برگکوئیست^۱ (۱۹۹۲) بر مبنای تعریف مالینوسکی^۲ (۱۹۴۸) از فرهنگ (کل جامع مشتمل بر مصنوعات، کالاها، شیوه انجام امور، عقاید، عادات و ارزش‌های اجتماعی)، و نیز بر اساس تعاریف فرهنگ سازمانی شاین (۱۹۸۵) و لسن^۳ (۱۹۹۰)، شش نوع فرهنگ متمایز (کالنجی، مدیریتی، توسعه‌ای و مذاکره‌ای، مجازی و حقیقی) اما مرتبط کارکردهای دانشگاه‌ها را این‌گونه می‌داند: تربیت رهبران آینده، تربیت شهروندانی موفق و مسئولیت‌پذیر، رشد شناختی، احساسی و رفتاری، ایجاد ساختارهای اجتماعی جدید، گسترش یادگیری جهانی و گسترش یادگیری بومی و محلی.

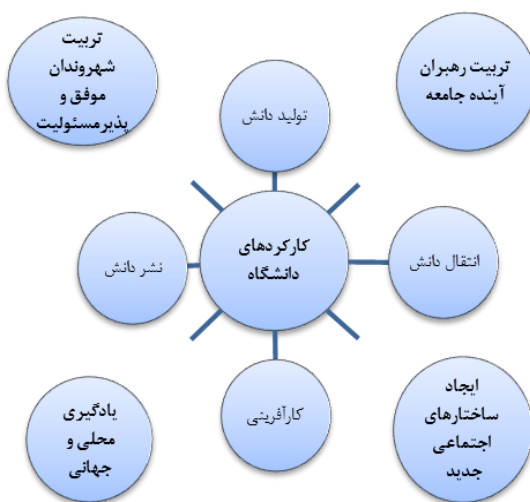
در عصر جدید، رسالت دانشگاه‌ها تنها در آموزش، پژوهش و کارآفرینی خلاصه نمی‌شود، بلکه در نقش یک پایگاه معرفتی به فرهنگ‌سازی و تمدن‌سازی نوین می‌پردازند (ذوالفقارزاده و همکاران، ۱۳۹۳: ۵-۳۱).

براین اساس نسل چهارم دانشگاه‌ها تحت عنوان «دانشگاه تمدن‌ساز» مطرح می‌شود. باید به این نکته توجه داشت که هر دانشگاهی نمی‌تواند در فرایند تمدن‌سازی نقش‌آفرین باشد و اگر دانشگاه‌ها نتوانند نسبت خود و تمدن نوین اسلامی را به‌درستی فهم کنند و بر اساس نقشه راهی که در دامنه انقلاب اسلامی نیست حرکت کنند، نمی‌توانند چندان به پیشرفت در شأن انقلاب اسلامی و آرمان‌های آن کمک کنند و اگر تابع سازکارهای جهانی پیش بروند، بیشتر به توسعه علوم و فناوری در پارادایم حاکم بر دنیا یا همان تمدن غرب کمک خواهند کرد.

1. William Bergquist.

2. Malinowski.

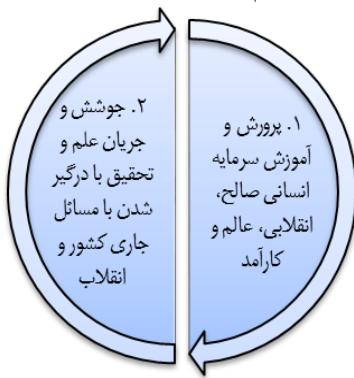
3. Lessen.

نمودار ۸: کارکردهای دانشگاه‌ها از منظر منابع مختلف

از دیدگاه رهبر انقلاب «دانشگاه موتور پیشرفت کشور است» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار استادان در تاریخ ۱۳۸۹/۶/۱۴)، و دو کارکرد دارد؛ این دو کارکرد در مضامین همه بیانات معظم‌له آشکار است، که در اینجا به چهار مورد آن اشاره می‌شود:

۱. «اگر دانشگاه بخواهد نقش ایجاد و پرورش قوه عاقله کشور را درست ایفا کند، یک الزاماتی دارد که باید به این الزامات حتماً توجه کند: یکی عبارت است از درگیر شدن با مسائل کشور؛ ... دوم تربیت فرهنگی و اخلاقی و هویتی دانشجویان است؛ یعنی فراتر از تعلیم، مسئله تربیت...؛ سوم یک صیورورت دائمی در محیط دانشگاه، یک تحول مستمر و دائمی در محیط دانشگاه» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار استادان در تاریخ ۱۳۹۷/۳/۲۰)؛

نمودار ۹: دو کارکرد اساسی دانشگاه از منظر امام خامنه‌ای

۲. «یعنی هیچ‌یک از زیرساخت‌های گوناگون کشور اهمیت و نقش دانشگاه را ندارد؛ چون دانشگاه نیروی انسانی را تربیت می‌کند که مهم‌ترین سرمایه کشور نیروی انسانی است. از دانشگاه همیشه و در همه‌جا این انتظار هست که محل جوشش و اوج دو جریان حیاتی در کشور باشد: اول، جریان علم و تحقیق؛ دوم، جریان آرمان‌گرایی‌ها و آرمان‌خواهی‌ها و هدف‌گذاری‌های سیاسی و اجتماعی» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با دانشجویان در تاریخ ۱۳۸۷/۹/۲۴)؛

۳. «باید مغزهای متفکر استاد و دانشجوی ما بسیاری از مفاهیم حقوقی، اجتماعی و سیاسی را که شکل و قالب غربی آنها در نظر بعضی مثل وحی مُنزل است و نمی‌شود درباره‌اش اندک تشکیکی کرد، در کارگاه‌های تحقیقاتی عظیم علوم مختلف حلاجی کنند؛ روی آنها سؤال بگذارند؛ این جزمیت‌ها را بشکنند و راه‌های تازه‌ای بیابند؛ هم خودشان استفاده کنند و هم به بشریت پیشنهاد کنند. ... دانشگاه باید بتواند یک جنبش نرم‌افزاری همه‌جانبه و عمیق در اختیار این کشور و این ملت بگذارد» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار دانشگاهیان در تاریخ ۱۳۷۹/۱۲/۹)؛

۴. «یکی از وظایف مهم دانشگاه‌ها عبارت است از نواندیشی علمی. ... آنچه که برای یک محیط علمی و دانشگاهی وظیفه آرمانی محسوب می‌شود، این است که در زمینه مسائل علمی نواندیش باشد. ... تولید علم، فقط انتقال علم نیست. نوآوری علمی در درجه اول اهمیت است» (همان).

در این قسمت طیف‌های متفاوتی از دانشگاه‌های مؤثر در تمدن‌سازی با ایدئولوژی مختلف مرور می‌شوند: دانشگاه هاروارد و آکسفورد با نظام لیبرال‌دموکراسی، دانشگاه چین با نظام سوسیالیسم و دانشگاه ال‌ازهر با نظام اسلام سنی و دانشگاه امام صادق علیه السلام و جامعة المصطفی با نظام اسلام شیعی.

جدول ۲: چشم‌انداز و مأموریت کلان دانشگاه‌های مؤثر در تمدن‌سازی

دانشگاه	۱. پکن چین ^۱	۲. آکسفورد انگلستان ^۲	۳. هاروارد ایالت متحده ^۳
چشم‌انداز	چشم‌انداز این دانشگاه قرار گرفتن در میان بهترین دانشگاه‌های جهان در آینده می‌باشد.	پشتیبانی از تحقیقات، آموزش و یادگیری در سطح جهانی با رویکرد دمکراتیک	استانداردسازی زندگی و علوم با اصول لیبرالیسم
مأموریت	توسعه سریع در حوزه‌های اجتماعی، اقتصادی و فناوری جامعه چینی از طریق بهبود نظام علمی	پیشرفت یادگیری از طریق تدریس و تحقیق و انتشار آن با هر وسیله‌ای	آموزش شهروندان و رهبران سیاسی جامعه امریکا با تکیه بر عقاید لیبرالیستی
دانشگاه	۴. جامعةالمصطفی ایران ^۴	۵. امام صادق ایران ^۵	۶. الازهر مصر ^{۶ و ۷}
چشم‌انداز	در تراز جهانی، دانش‌آموختگانی عالم، مذهب، مسئولیت‌پذیر و تأثیرگذار در گفتمان‌های علمی و فرهنگی بین‌المللی، حضوری مؤثر و نقش‌آفرین در عرصه‌های معرفتی و مناطق استراتژیک جهان	تولید و تحول دانش و تربیت نخبگان علمی و باایمان بر اساس معارف اسلام و تعالیم اهل بیت (علیهم‌السلام) در علوم و فنون مورد نیاز	توسعه تمدن بشری با رویکرد اصول اسلامی
مأموریت	با هویت حوزه‌ای که از طریق کارکردهای آموزشی، تربیتی، پژوهشی، فرهنگی و تبلیغی در عرصه بین‌الملل فعالیت می‌کند.	با بهره‌مندی از دستاوردهای حوزه و دانشگاه به ارائه الگو نظام آموزشی در بین دانشگاه‌های کشور	گسترش برنامه‌های علمی با کاربردی کردن مدرنیته با توجه به میراث گذشته

۱. http://english.pku.edu.cn/intro_PKUhistory

۲. www.ox.ac.uk

۳. <https://www.harvard.edu/>

۴. <http://fa.wikishia.net/view>

۵. <http://www.isu.ac.ir>

۶. <http://www.azhar.edu.eg>

۷. «آشنایی با الازهر: بزرگ‌ترین مرکز دینی جهان اسلام و جایگاه آن در مصر»، مشرق، شهریور ۱۳۹۳،

دسترسی در: <https://www.mashreghnews.ir/news/241640>

روش‌شناسی تحقیق

هدف تحقیق ترغیب و تشویق تصمیم‌گیران و متولیان دانشگاه‌ها برای ایفای نقش مؤثر و بیشتر در تمدن‌سازی نوین اسلامی است. بنابراین تحقیق از حیث نتیجه و هدف، کاربردی است و از آنجاکه تحقیق بر شناسایی کارکردهای دانشگاه‌ها به‌عنوان علل و دلایل شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی با روش «تحلیل لایه‌ای علت‌ها» تأکید دارد، از حیث روش، تبیینی است.

جامعه آماری خبرگانی هستند که اولاً با حوزه بین‌الملل و بالاخص تعاملات تمدنی آشنایی نظری و اجرایی دارند و ثانیاً دانشگاه‌ها را از منظر تاریخی، اعتقادی، کارکردی و راهبردی به‌خوبی می‌شناسند. نمونه آماری این تحقیق سی نمونه به روش انتخاب هدفمند با رعایت فراگیری است. پس از مرور اسناد با جلسات نه‌نفره ذهن‌انگیزی (طوفان مغزی) با مشخصات نمونه آماری، سؤالات کارکردی نیز از طریق ابزار پرسش‌نامه‌ای در اختیار خبرگان نمونه آماری قرار گرفت و راستی‌آزمایی شد.

جدول ۳: مشخصات کلان خبرگان این تحقیق

تحصیلات		سابقه دانشگاهی (اعم از دانشجویی و تدریس)		سابقه فعالیت تمدن (اعم از نظری و کار اجرایی)		سابقه آشنایی با آیند پژوهی و روش تحلیل لایه‌ای علت‌ها	
سطح	فراوانی	سال	فراوانی	سال	سال	سال	فراوانی
کارشناسی ارشد	۱	۱ تا ۵ سال	۱	۱ تا ۵ سال	۱۱	۱ تا ۲ سال	۸
دانشجوی دکتری	۵	۶ تا ۱۵ سال	۱۰	۶ تا ۱۵ سال	۸	۳ تا ۵ سال	۱۲
دکتری	۲۴	بیش از ۱۵ سال	۱۹	بیش از ۱۵ سال	۱۰	بیش از ۵ سال	۹

آلفای کرونباخ مهم‌ترین و پرکاربردترین روش محاسبه میزان پایایی ابزارهای اندازه‌گیری است. اگر مقدار آن بیشتر از ۰/۷ باشد، می‌توان گفت ابزار پایایی دارد. ضریب آلفای کرونباخ این تحقیق ۰/۹۲۳ است.

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

تحقیق حاضر برای یافتن و توصیف کارکردهای عمومی دانشگاه‌ها در تمدن‌سازی نوین

اسلامی از روش مطالعه اسنادی و مطالعه تطبیقی، و برای شناسایی کارکردهای دانشگاه‌ها به تفکیک مراحل انقلاب اسلامی، از روش تحلیل لایه‌ای علت‌ها و همچنین پیمایش و نظر سنجی استفاده کرده است.

رویکرد این روش اساساً تفسیری و انتقادی است و کاربردهای آن «شکافتن مسئله»، «شکل دادن به آینده» و «شکل دادن به آینده مطلوب» است (Inayatullah, 2017: 7). روش مذکور پدیده‌ها را سطح‌بندی شده تحلیل می‌کند. این روش به پدیده‌ها لایه‌ای نگاه می‌کند (عنایت‌الله، ۱۳۸۸: ۸۵). این روش داده‌ها را در چهار لایه دسته‌بندی می‌کند: سطح لیتانی^۱ مشهودترین و آشکارترین سطح است و سطح دوم به علل سیستمی^۲، شامل عوامل اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و تاریخی ارتباط دارد؛ سطح عمیق‌تر بعدی (سوم) به ساختار، گفتمان و جهان‌بینی^۳ مرتبط است که از سطح دوم پشتیبانی می‌کند و به آن مشروعیت می‌بخشد (همان: ۹۱)؛ لایه چهارم تحلیل، سطح حقایق، استعاره یا اسطوره^۴ است (همان: ۹۲).

نمودار ۱۰: سطوح تحلیل لایه‌ای علت‌ها

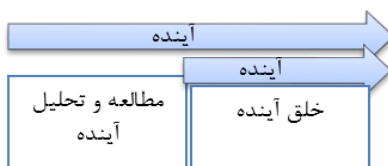
«سطح لیتانی به توانایی تحلیل اندکی نیاز دارد و در این سطح به‌ندرت از فرضیات سؤال می‌شود. در دومین سطح، داده‌ها معمولاً سؤال‌برانگیز می‌شوند، اما لحن پرسش در برابر پارادایمی که مسئله در چهارچوب آن طرح شده است، معترضانة نیست و نوعی پذیرش باقی می‌ماند. سومین سطح به جهان‌بینی یا معارف مربوط می‌شود که ساختار را پشتیبانی و آن را توجیه می‌کند؛ یعنی به گفتمانی توجه می‌شود که در ساختاربندی مسئله مشارکت دارد.

1. Litany.

2. Systemic.

3. Worldview.

4. Myth / Metaphor.

نمودار ۱۱: کارکرد روش تحلیل لایه‌ای علت‌ها

بررسی در این سطح مستقل از بازیگران است؛ یعنی الزاماً علت بستگی به این ندارد که چه کسانی بازیگرند. در این سطح تشخیص فرضیات عمیق‌تر پشت مسئله و تلاش برای تدوین یک چشم‌انداز جدید از مسئله، اهمیت دارد. سطح چهارم بیشتر با برانگیختن تصورات دیداری و با کاویدن قلب به جای مغز سروکار دارد. سطح چهارم ما را به سطح تمدنی هویت می‌برد.

این دیدگاه یک گام از آینده واقعی فاصله می‌گیرد و به سوی پیش‌فرض‌های عمیق‌تر درباره آینده مورد بحث حرکت می‌کند. حقایق، استعاره‌ها و اسطوره‌ها نه تنها مبانی تمدنی عمیق‌تر را برای آینده‌های خاص آشکار می‌کنند، بلکه خلق شناخت آینده را از تلاش‌های عقلانی و طراحی بالاتر می‌برند.

تحلیل‌های رایج دانشگاهی به نوعی در لایه دوم باقی مانده، گاهی به لایه سوم سرک می‌کشند و به ندرت وارد لایه چهارم می‌شوند. البته این چهار لایه هم‌پوشانی دارند» (گلن و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۰۳-۱۰۸).

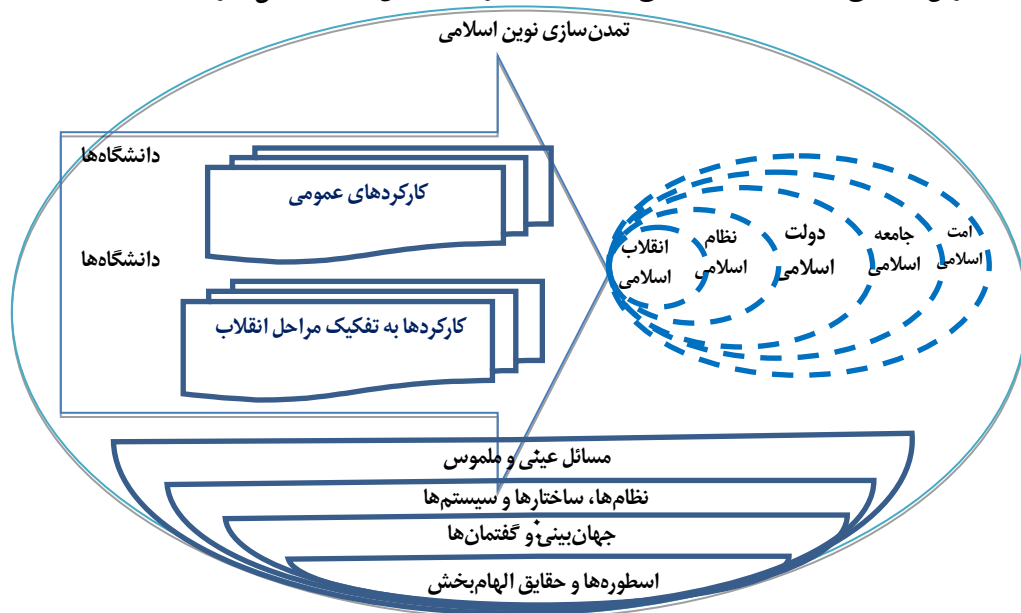
در تمدن‌سازی رویکرد انتقادی با پشتوانه تاریخی وجود دارد. باید توجه شود درحالی‌که ساخت واقعی تمدن غیرقابل مشاهده است و لایه زیرین سطح ظاهر را تشکیل می‌دهد، تاریخی و فرایندی بودن واقعیت، آن را از واقعیت اثباتی مجزا و نقش انسان را در آن فعال می‌سازد. واقعیت صرفاً به وسیله طبیعت ساخته نمی‌شود، بلکه از سوی مردمی قدرتمند و صاحب‌اراده ساخته می‌شود (ایمان، ۱۳۹۴: ۸۱-۸۰).

مدل و چهارچوب مفهومی تحقیق

مدل‌ها چهارچوبی مفهومی یا نظری فراهم می‌آورند تا نمایانگر سازکاری برای سازمان‌دهی و بررسی نتایج پژوهش باشند. مدل می‌کوشد جهان انسانی و اجتماعی را برحسب آرایشی از مفاهیم مرتبط نمایش دهد. کارکرد اصلی مدل اتصال طرح نظری تحقیق به مشاهده و

تحلیل و تفسیر داده‌ها و اطلاعات است. معمولاً نظریه‌ها و مدل‌های کلی بر جامعه آماری و مدل مفهومی بر حوزه تحقیق و نمونه آماری صدق می‌کند.

مدل و الگو باید همه یا بخشی از واقعیت یا پدیده مورد نظر را ساده نشان دهد.^۱ مدل ذیل نشان می‌دهد که دانشگاه‌ها چه کارکردهای عمومی و چه کارکردهایی باید به تفکیک مراحل تشکیل تمدن نوین اسلامی داشته باشند. شناسایی و اکتشاف کارکردها با روش CLA حاصل خواهد شد.

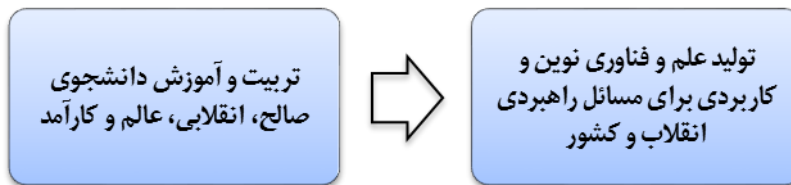
نمودار ۱۲: مدل تحقیق

یافته‌های تحقیق

در پاسخ به سؤال «کارکردهای عام دانشگاه‌ها در تمدن‌سازی چیست؟»، مجموع کارکردهای بررسی شده در این تحقیق نشان می‌دهد که دو کارکرد «تولید علم و فناوری» و «تربیت و آموزش دانشجو» برای همه دانشگاه‌ها ثابت و تکراری است. نسبت این دو کارکرد

۱. الگو یا مدل، نمایش نظری و ساده‌شده از جهان واقعی می‌باشد (سورین و تانکارد، ۱۳۸۶: ۶۵)؛ مدل مجموعه‌ای مادی، ریاضی یا منطقی است که ساخت‌های اساسی واقعیت را می‌رساند (ساروخانی، ۱۳۷۰: ۴۵۸)؛ مدل جزء کوچک‌شده یک شیء یا پدیده بزرگ است، که از لحاظ کارکرد با آن شیء یا پدیده واقعی یکسان است (رزاقی، ۱۳۸۱: ۱۸۴).

با هم اصلی و پشتیبان است؛ یعنی کارکرد «تربیت و آموزش دانشجوی» کارکرد اصلی و کارکرد «تولید علم و فناوری» کارکرد پشتیبان است، که به تبع کارکرد دانشگاه‌های ایران اسلامی، دو کارکرد «تربیت و آموزش دانشجوی صالح، انقلابی، عالم و کارآمد» و «تولید علم و فناوری نوین و کاربردی برای مسائل راهبردی انقلاب و کشور» است.

نمودار ۱۳: کارکردهای عمومی دانشگاه‌ها در تمدن‌سازی نوین اسلامی

دانشگاه کارآمد و مؤثر در تمدن‌سازی دچار «تحجر یا سکولاریسم پنهان»^۱ نیست، بلکه با صراحت و عقلانیت در خدمت قرآن،^۲ انقلاب^۳ و پیشرفت ملت^۴ است. اکنون که در آستانه گام دوم انقلابیم، دانشگاه‌ها باید بیش از گذشته پیش‌ران ایجاد حرکت عمومی ملت و امت اسلامی برای تمدن‌سازی نوین اسلامی باشند.^۵

برای تعریف کارکردهای دانشگاه‌ها متناسب با فرایند انقلاب اسلامی، در تحقیق حاضر ۲۷ کارکرد دانشگاه‌ها، به تفکیک دولت، جامعه و تمدن اسلامی پیمایش شدند که نتایج به شرح جدول ذیل است.

-
۱. امام خامنه‌ای: «باید همه احساس کنند که مسئولیت ایجاد تمدن اسلامی نوین بر دوش آنهاست. .. مراقب باشیم دچار سطح‌گیری و ظاهرگرایی نشویم؛ دچار تحجر نشویم؛ دچار سکولاریسم پنهان هم نشویم» (بیانات امام خامنه‌ای در تاریخ ۱۳۹۱/۷/۲۳).
 ۲. امام خامنه‌ای: «نظریه‌های جامعه‌شناسی غرب مثل قرآن برای بعضی‌ها معتبر است؛ از قرآن هم معتبرتر» (بیانات امام خامنه‌ای در تاریخ ۱۳۸۸/۲/۲۷).
 ۳. امام خامنه‌ای: «برای انقلابی بودن شاخص‌هایی وجود دارد. .. شاخص اول پابندی به مبانی و ارزش‌های اساسی انقلاب...، شاخص دوم هدف‌گیری آرمان‌های انقلاب و همت بلند برای رسیدن به آنها» (بیانات امام خامنه‌ای در تاریخ ۱۳۹۶/۳/۱۴).
 ۴. امام خامنه‌ای: «هدف ملت ایران و هدف انقلاب اسلامی، ایجاد یک تمدن نوین اسلامی است» (بیانات امام خامنه‌ای در تاریخ ۱۳۹۱/۷/۲۳).
 ۵. امام خامنه‌ای: «می‌خواهیم برویم به سمت تشکیل یک جامعه اسلامی؛ و حرکت عمومی ما را باید به اینجا و در نهایت به یک تمدن پیشرفته اسلامی برساند» (بیانات امام خامنه‌ای در تاریخ ۱۳۹۸/۳/۱).

جدول ۴: نتایج پیمایش کارکردهای دانشگاه‌ها

لایه تمدنی	کارکردهای دانشگاه‌ها متناسب با لایه‌ها و مراحل	میزان اهمیت و ضرورت کارکرد						ضرورت کارکرد برای مراحل انقلاب		
		زیاد	زیاد	متوسط	کم	کم	خیلی کم	فصلان اسلامی	جامعه اسلامی	دولت اسلامی
۱. واقعیت‌ها و تمایزات	توسعه مهارت‌های کاربردی در زندگی عمومی و حرفه‌ای مردم	43.3	36.7	16.7	3.3	۰	۰	3.3	56.7	26.7
	حل مسائل روزمره آحاد مردم و دولت در زمینه‌های مختلف در فضای حقیقی و مجازی	40.0	36.7	20.0	3.3	۰	۰	3.3	20.0	56.7
	هم‌افزادگی زبان فارسی و عربی برای گسترش فرهنگ اسلامی- ایرانی	23.3	30.0	36.7	3.3	6.7	۰	43.3	33.3	3.3
	آموزش همگانی مهارت‌های سبک زندگی اسلامی- ایرانی	50.0	20.0	16.7	3.3	3.3	۰	10.0	53.3	10.0
	آموزش، اشتراک، انتقال و نشر علم نافع	50.0	40.0	6.7	۰	۰	۰	33.3	30.0	16.7
۲. نظام‌ها و ساختارها و سیستم‌ها	تربیت عناصر تخصصی و مدیریتی بر اساس اصول حکمرانی	63.3	26.7	6.7	۰	۰	۰	6.7	13.3	63.3

لایه تمدنی	کارکردهای دانشگاه‌ها متناسب با لایه‌ها و مراحل	میزان اهمیت و ضرورت کارکرد						ضرورت کارکرد برای مراحل انقلاب		
		زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	تجدد اسلامی	جامعه اسلامی	دولت اسلامی	
	اسلامی									
	نهادینه کردن اصول سبک زندگی اسلامی و قرآنی در جامعه علمی کشور	50.0	33.3	13.3	*	*	20.0	36.7	23.3	
	الگوسازی دانشگاه تراز انقلاب اسلامی	50.0	20.0	26.7	3.3	*	26.7	20.0	40.0	
	نقد و آسیب‌شناسی ساختاری و نظاماتی جامعه و حاکمیت	23.3	46.7	20.0	10.0	*	13.3	13.3	60.0	
	نهادینه کردن «تفکر و استقلال فکری» در جامعه دانشگاهیان	36.7	53.3	10.0	*	*	6.7	53.3	30.0	
	توسعه مبانی اسلام ناب محمدی بر اساس منظومه فکری امامین انقلاب	50.0	30.0	13.3	3.3	*	26.7	20.0	23.3	

لایه تمدنی	کارکردهای دانشگاه‌ها متناسب با لایه‌ها و مراحل	میزان اهمیت و ضرورت کارکرد						ضرورت کارکرد برای مراحل انقلاب		
		زیاد	زیاد	متوسط	کم	کم	نقدن اسلامی	جامعه اسلامی	دولت اسلامی	
	بسترسازی برای تحقق نهضت تولید علم در منطقه و جهان (انقلاب علمی)	66.7	20.0	10.0	3.3	۰	46.7	10.0	23.3	
	کمک به تولید فناوری‌های مبتنی بر علوم انسانی اسلامی با نگاه کل‌گرایانه به انسان، جامعه، جهان و آخرت	53.3	26.7	16.7	0.0	3.3	50.0	16.7	13.3	
	تربیت متفکران و محققان برای امتداد دادن فلسفه اسلامی به علوم و فناوری مختلف	53.3	33.3	10.0	0	3.3	36.7	16.7	26.7	
۲. گفتمان‌ها و جهان‌بینی	تحول در علوم انسانی اسلامی با شکستن جزمیت‌های برساخته علوم غربی	66.7	23.3	10.0	۰	۰	46.7	20.0	20.0	

لایه تمدنی	کارکردهای دانشگاه‌ها متناسب با لایه‌ها و مراحل	میزان اهمیت و ضرورت کارکرد						ضرورت کارکرد برای مراحل انقلاب		
		زیاد	زیاد	متوسط	کم	کم	نقدن اسلامی	جامعه اسلامی	دولت اسلامی	
	نظریه‌پردازی برای حل مسائل و نیازهای حال و آینده نظام، دولت و جامعه	56.7	40.0	0	3.3	۰	36.7	13.3	26.7	
	تبیین و ترویج «مبانی حکمت نظری و عملی» در جامعه دانشگاهیان	30.0	53.3	13.3	0.0	3.3	13.3	43.3	23.3	
	راهبراندیشی و راهبردنگاری برای اسلامی شدن دولت و جامعه	33.3	50.0	13.3	3.3	0.0	16.7	20.0	36.7	
	هم‌افزایی و هم‌گرایی دین و علم در دانشگاه‌ها	33.3	33.3	26.7	6.7	0.0	13.3	40.0	30.0	
۴. حقایق و اسطوره‌ها	ارزشمند شدن علم و عالم در جامعه و تکریم استادان و علما («هَلْ یَسْتَوِی	26.7	60.0	6.7	3.3	3.3	3.3	50.0	23.3	

لایه تمدنی	کارکردهای دانشگاه‌ها متناسب با لایه‌ها و مراحل	میزان اهمیت و ضرورت کارکرد						ضرورت کارکرد برای مراحل انقلاب		
		زیاد	زیاد	متوسط	کم	کم	نشدن اسلامی	جامعه اسلامی	دولت اسلامی	
	الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ»									
	مبدأ تحول حقیقی جامعه و اجتماع شدن («مداد العلما افضل من دما الشهدا»؛ «و الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ»)	33.3	46.7	20.0	0.0	0.0	16.7	46.7	10.0	
	دانش بنیان کردن جامعه و اجتماع «توانا بود هر که دانا بود؛ «العلم سلطان»)	56.7	36.7	3.3	0.0	0.0	26.7	26.7	16.7	
	فتح الفتوح و ساختن انسان‌های صالح در عرصه فکر و علم (الگوسازی از سلمان، ملاصدرا، بهشتی، مطهری، چمران، وزوایی، شهریاری و...)	50.0	40.0	6.7	0.0	3.3	26.7	30.0	16.7	

لایه تمدنی	کارکردهای دانشگاه‌ها متناسب با لایه‌ها و مراحل	میزان اهمیت و ضرورت کارکرد						ضرورت کارکرد برای مراحل انقلاب		
		زیاد	مُتوسط	ع	بسیار	تجدن اسلامی	جامعه اسلامی	دولت اسلامی		
	دانشگاهیان تجلی و تجسم بندگان عالم خدا هستند («إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ»)	16.7	46.7	23.3	0.0	6.7	13.3	43.3	16.7	
	واژه‌سازی، استعاره‌سازی و نظریه‌سازی برای تبیین و تحقق ملک مهدوی	56.7	26.7	10.0	0.0	3.3	43.3	20.0	16.7	
	مظهر نوآوری و اکتشاف علمی و حرکت در مرزهای دانش (اگر علم در ثریا باشد، مردانی از فارس به آن دست می‌یابند)	40.0	56.7	0.0	0.0	0.0	33.3	16.7	20.0	
	تولید و اکتساب علم از منابع الهی و با روش‌های اسلامی («إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ»؛ «مَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ»)	50.0	36.7	10.0	0.0	0.0	53.3	6.7	16.7	

گفتنی است:

۱. مبنای انتخاب کارکردها برای مرحله مورد نظر انقلاب، امتیاز بیشتر از ۲۵ (به صورت نرمال شده ۲۵ امتیاز یعنی ۷۵٪ نرمال) بوده است. علت اینکه امتیازات ذکر شده عموماً در طیف ۲۸ تا ۳۳ هستند، این است که در سؤال «این کارکرد بیشتر برای کدام مرحله ضرورت دارد؟»، خبرگان فقط یک مورد را علامت زده‌اند و مخیر بوده‌اند و تعداد کمتری از خبرگان نظرشان این بوده که کارکرد مورد فقط منحصر به یک مرحله است. این منطق پاسخ خبرگان، نشان‌دهنده اعتبار بالای گزاره‌های مورد نظر پژوهشگران در طراحی سؤال بر اساس نظریه متداخل بودن سه مرحله انقلاب است و این دقیق‌ترین نظریه درباره مراحل انقلاب اسلامی است که مراحل انقلاب خطی نیستند، بلکه رابطه آنها عموم و خصوص مطلق است؛

۲. امتیازات نشان می‌دهد که در این تحقیق، تنها دو کارکرد از منظر خبرگان در هر سه مرحله امتیاز قابل قبول را کسب کرده‌اند. بر همین اساس، یکی از دستاوردهای ظریف و نکته‌ای مهم در این تحقیق این است که کارکرد «توسعه مبانی اسلام ناب محمدی بر اساس منظومه فکری امامین انقلاب» یکی از دو کارکردی است که مورد تأیید خبرگان در هر سه مرحله تمدن‌سازی است و این نشان‌دهنده این است که مبنای تنظیم نقش‌ها و کارکردهای دانشگاه‌ها منویات و مطالبات برحق ولایت و امامت جامعه است؛

۳. عمده کارکردهایی که امتیاز بالاتر را کسب کرده‌اند، کارکردهای لایه اول و دوم در مرحله دولت اسلامی هستند. امتیازات نشان‌دهنده نقش پررنگ دانشگاه‌ها در تربیت اجزای حاکمیتی و دولت است.

بر اساس این نتایج، انتظار می‌رود دانشگاه‌ها برای تحقق دولت اسلامی، یعنی برای اسلامی شدن سبک مدیریت کارگزاران و برای اسلامی شدن نظامات تفصیلی دولت اسلامی با شمولیت همه قوا و نهادهای حاکمیتی، چه کارکردهایی را برای خود جدی تر قلمداد کنند و این کارکردها را در همه سیستم‌ها و فرایندهای خود نهادینه کنند. این دو کارکرد عبارت‌اند از «تربیت عناصر تخصصی و مدیریتی بر اساس اصول حکمرانی اسلامی» با امتیاز ۶۸ و «نقد و آسیب‌شناسی ساختاری و نظاماتی جامعه و حاکمیت» با امتیاز ۶۲؛

۴. نوع حکومت و حکمرانی در منطق انقلاب اسلامی، «مردم‌سالاری دینی»^۱ است. در آستانه گام دوم انقلاب، که بیش از گذشته بر حرکت عمومی تأکید شده، دانشگاه‌ها باید علاوه بر تربیت مسئولان، در تحقق جامعه اسلامی، تربیت آحاد جامعه اسلامی را نیز هدف‌گذاری کنند. یکی از کارکردهایی که امتیاز بالایی در این جهت کسب کرده، کارکرد «آموزش همگانی مهارت‌های سبک زندگی اسلامی-ایرانی» است. دانشگاه‌ها باید چنین کارکردهایی را در فرایندهای خود نهادینه کنند. در شرایط جاری حدود ۴/۵ میلیون دانشجوی در دانشگاه‌ها مشغول تحصیل‌اند، اما عملکرد دانشگاه‌ها نشان‌دهنده رویکرد عمیق تربیتی نیست.

نتیجه‌گیری

هدف و سؤال اصلی تحقیق حاضر، «تبیین کارکردهای دانشگاه‌ها به تفکیک فرایند انقلاب اسلامی» است. در پیشینه هم اشاره شد که کمتر تحقیقی در کشور، کارکردهای دانشگاه‌ها را به تفکیک فرایند سه‌گانه دولت، جامعه و تمدن اسلامی که جزء سه هدف جاری انقلاب‌اند، بررسی و ارائه کرده است. بر اساس نتایج این تحقیق، دو کارکرد اصلی دانشگاه‌ها متناسب با انقلاب اسلامی عبارت‌اند از: «تربیت و آموزش دانشجوی صالح، انقلابی، عالم و کارآمد» و «تولید علم و فناوری نوین و کاربردی برای مسائل راهبردی انقلاب و کشور». تجزیه دو کارکرد مذکور به تفکیک فرایندهای جاری انقلاب، به شرح جدول ذیل است.

۱. امام‌خامنه‌ای: «مردم‌سالاری یعنی بر اساس دین و بر اساس اسلام، سالار زندگی جامعه، خود مردم‌اند» (بیانات در تاریخ ۱۳۹۵/۹/۳)؛ «حقیقت مردم‌سالاری دینی این است که نظام باید با هدایت الهی و اراده مردمی اداره شود» (بیانات در تاریخ ۱۳۸۰/۸/۲۰).

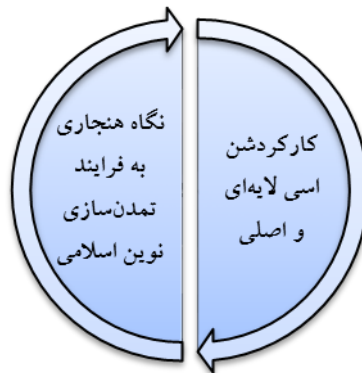
جدول ۵: کارکردهای دانشگاه‌ها متناسب

با مراحل تمدن‌سازی نوین اسلامی

۱. دولت اسلامی (پنج مورد)	۲. جامعه اسلامی (یازده مورد)	۳. تمدن اسلامی (یازده مورد)
۱. حل مسائل روزمره آحاد مردم و دولت در زمینه‌های مختلف در فضای حقیقی و مجازی ۲. تربیت عناصر تخصصی و مدیریتی بر اساس اصول حکمرانی اسلامی ۳. نقد و آسیب‌شناسی ساختاری و نظامیاتی جامعه و حاکمیت ۴. الگوسازی دانشگاه تراز انقلاب اسلامی ۵. راهبرددانشی و راهبردنگاری برای اسلامی شدن دولت و جامعه	۱. توسعه مهارت‌های کاربردی در زندگی عمومی و حرفه‌ای مردم ۲. آموزش همگانی مهارت‌های سبک زندگی اسلامی-ایرانی ۳. نهادینه کردن «تفکر و استقلال فکری» در جامعه دانشگاهیان ۴. نهادینه کردن اصول سبک زندگی اسلامی و قرآنی در جامعه علمی کشور ۵. تبیین و ترویج مبانی حکمت نظری و عملی در جامعه دانشگاهیان ۶. هم‌افزایی و هم‌گرایی دین و علم در دانشگاه‌ها (وحدت حوزه و دانشگاه) ۷. ارزشمند شدن علم و عالم در جامعه و تکریم استادان و علما ۸. مبدأ تحول حقیقی جامعه و اجتماع شدن ۹. دانشگاهیان تجلی و تجسم بندگان عالم خدا هستند ۱۰. فتح الفتوح و ساختن انسان‌های صالح در عرصه فکر و علم ۱۱. دانش‌بنیان کردن جامعه و اجتماع	۱. هم‌افزا کردن زبان فارسی و عربی برای گسترش فرهنگ اسلامی-ایرانی ۲. آموزش، اشتراک، انتقال و نشر علم نافع ۳. کمک به تولید فناوری‌های مبتنی بر علوم انسانی اسلامی با نگاه کل‌گرایانه به انسان، جامعه، جهان و آخرت ۴. بسترسازی برای تحقق نهضت تولید علم در منطقه و جهان ۵. تربیت متفکران و محققان برای امتداد دادن فلسفه اسلامی به علوم و فناوری مختلف ۶. توسعه مبانی اسلام ناب محمدی بر اساس منظومه فکری امامین انقلاب ۷. تحول در علوم انسانی اسلامی با شکستن جزمیت‌های برساخته علوم غربی لیبرالی و سوسیالیستی ۸. نظریه‌پردازی برای حل مسائل و نیازهای نظام، دولت و جامعه ۹. تولید و اکتساب علم از منابع الهی و با روش‌های اسلامی ۱۰. واژه‌سازی، استعاره‌سازی و نظریه‌سازی برای تبیین و تحقق ملک مهدوی ۱۱. مظهر نوآوری و اکتشاف علمی و حرکت در مرزهای دانش اسلامی

نوآوری تحقیق

نوآوری مقاله حاضر این است که کارکردهای دانشگاه‌ها را با روش تحلیل لایه‌ای علت‌ها به تفکیک مراحل سه‌گانه انقلاب اسلامی (دولت اسلامی، جامعه اسلامی و تمدن اسلامی) استخراج و تبیین کرده است.

نمودار ۱۴: نوآوری تحقیق

تحقیق حاضر با درک تفاوت ادبیات مدیریت در حوزه‌های «کارکرد»،^۱ «فرایند»،^۲ «عملکرد»^۳ و «آینده»^۴ بر کارکردگرایی ناظر به آینده که ریشه فرایندگرایی و عملکردگرایی در سازمان است تأکید دارد. تلفیق و ترکیب رویکرد مدیریت راهبردی و رویکردهای آینده‌پژوهی که به نوعی تجلی «آینده‌نگاری راهبردی»^۵ است، از نوآوری‌های این تحقیق محسوب می‌شود. تمرکز بر «کارکردگرایی» به عنوان یکی از ریشه‌ها^۶ و گلوگاه‌های^۷ سازمان، حاصل علم مدیریت راهبردی است و تمرکز بر «نقش‌آفرینی فعال و پیش‌دستانه» در «ساختن آینده‌ها و افق‌های دور تمدنی» حاصل علم آینده‌پژوهی است.

تحقیق حاضر به لحاظ روش نیز دارای نوآوری است. «کشف و استنباط کارکردهای اصلی

1. Function.

2. Process.

3. Operation.

4. Future.

5. Strategic Foresight.

6. KSF: Key Successful Factor

7. CSF: Critical Successful Factor

دانشگاه‌ها در موقعیت حاضر با روش تحلیل لایه‌ای علت‌ها بر اساس نگاه هنجاری^۱ به فرایند تمدن‌سازی نوین اسلامی^۲ نشان می‌دهد که روش تحلیل لایه‌ای علت‌ها برای شناسایی علت‌های ساخت و بقای هر پدیده علاوه بر ملاحظه واقع‌بینانه عوامل روبنایی، نگاهی لایه‌ای، درون‌گرایانه و آرمان‌گرایانه به عوامل بنیادین تمدن‌سازی دارد. به‌نوعی این روش آرمان‌گرایی واقع‌بین است. هرچه گرایش و سرمایه‌گذاری به سمت کارکردهای لایه‌های زیرین دانشگاه‌ها در تمدن‌سازی نوین اسلامی بیشتر باشد، افق ساختن آینده بلندمدت‌تر و جامع‌تر می‌شود و این نوع روشمندی باعث تسهیل رسیدن به اهداف خواهد شد.

نمودار ۱۵: تلفیق واقع‌بینی و آرمان‌گرایی در روش تحلیل لایه‌ای علت‌ها

پیشنهادهای

۱. جدی گرفتن (واجب دانستن) مطالبات ولایت و امامت جامعه در دانشگاه‌ها و نهادهای بالادستی دانشگاه‌ها: اگر دانشگاهی در تمام دنیا سازکار مهمی برای تمدن‌سازی بوده، علتش تعلق و وابستگی و تنظیم کارکردهایش بر اساس آرمان‌ها و ارزش‌های خودشان^۲ بوده است. منطقاً کارکردهای دانشگاه‌ها رابطه مستقیم با انقلاب اسلامی و اهداف و آرمان‌های آن دارد و دانشگاه‌ها باید کارکرد درست را در همه سیستم‌ها و فرایندهای خود امتداد دهند.^۳ با تقلید و ابتنا بر ارزش‌های غیراسلامی^۴ نمی‌توان تمدن نوین اسلامی را با کیفیت و سرعت ساخت.

1. Normative or Inward or Backcasting Approach.

۲. امام خامنه‌ای: «نمی‌شود آدم به یک ارزش، هم معتقد باشد، هم نباشد. باید موضع انتخاب کند و پایش بایستد» (بیانات در دیدار جمعی از اصحاب فرهنگ و هنر در تاریخ ۱۳۸۰/۵/۱).

۳. امام خامنه‌ای: «نقص فلسفه ما این نیست که ذهنی است؛ نقص فلسفه ما این است که این ذهنیت امتداد سیاسی و اجتماعی ندارد» (بیانات در تاریخ ۱۳۸۲/۱۰/۲۹).

۴. امام خامنه‌ای: «خوشبختانه دانشگاه ما فراورده‌های بسیار خوب داشته، لکن دانشگاه را مبنی بر دین‌زدایی بنیان‌گذاری کردند؛ دانشگاه را مبنی بر تقلید علمی و نه ابتکار علمی و تولید علم بنیان‌گذاری کردند» (بیانات در تاریخ ۱۳۹۷/۳/۲۰).

مطالبات رهبر انقلاب را باید در برنامه‌ها، محتوا و عملکرد دانشگاه‌ها جدی گرفت^۱ و نباید با آن تزئینی و تشریفاتی برخورد کرد. تجربه نشان داده است که در هر جای تاریخ که مردم و نهادها به منویات و مطالبات ولایت و امامت جامعه عمل کرده‌اند، موفقیت‌های بزرگی حاصل شده است. در کشور دانشگاه‌هایی هستند که به مطالبات ولایت توجه می‌کنند، اما این استثناست و قاعده فراگیر نشده است.

۲. بازبینی کارکردهای دانشگاه‌ها با تلفیق نگاه آرمان‌گرایانه با نگاه واقع‌بینانه: بازبینی و بازنگری کارکردها عامل بقای دانشگاه‌هاست. با نگاه تاریخی و آینده‌نگرانه امامین انقلاب اسلامی قرن حاضر، قرن اسلام و معنویت^۲ است.

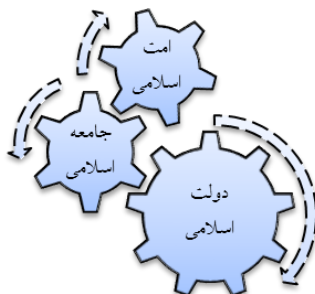
در چهل سال گذشته هر جا دانشگاهی اتصال و اتصافش به انقلاب اسلامی و به‌خصوص فرایند پنج‌گانه آن وثیق‌تر بوده، اثرگذاری‌اش در پیشرفت حقیقی بیشتر بوده است. اما هنوز کارکرد و عملکرد برخی دانشگاه‌ها اصالت وارداتی دارد و به تمام معنا در خدمت انقلاب نیست.^۳ قوت رویکرد هنجاری در مقایسه با رویکرد احیای تمدن اسلامی که رویکردی «اکتشافی^۴ و روندی» است پیش‌دستی در ساخت آینده است. تفاوت رویکرد هنجاری با رویکرد اکتشافی این است که رویکرد هنجاری مبنای اصلی طراحی و ساخت تمدن را صرفاً صعود و نزول‌های گذشته و تاریخی نمی‌داند و البته در درون خود از رویکرد اکتشافی استفاده می‌کند. تمدن‌سازی از مقوله ساخت دفعی و مکانیکی نیست، بلکه از مقوله ساخت تدریجی و

۱. امام خامنه‌ای: «آنچه که ما به شما می‌گوییم، درواقع برای همه مدیران و مسئولان بخش‌های گوناگون در سطوح مختلف، حجیت دارد و باید رعایت کنند» (بیانات در تاریخ ۱۳۷۵/۶/۸).

۲. امام خمینی: «نهراسید که این قرن به خواست خداوند قادر، قرن غلبه مستضعفان بر مستکبران و حق بر باطل است» (موسوی خمینی، ۱۳۸۹، ج ۱۵: ۱۷۲). امام خامنه‌ای: «این قرن، قرن اسلام است. این قرن، قرن معنویت است» (بیانات در تاریخ ۱۳۹۰/۱۱/۱۰).

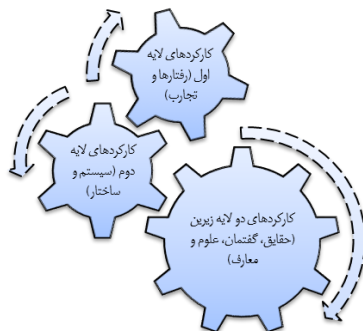
۳. امام خمینی: «در نیم قرن اخیر آنچه به ایران و اسلام ضربه مهلک زده است قسمت عمده‌اش از دانشگاه‌ها بوده است. اگر دانشگاه‌ها و مراکز تعلیم و تربیت دیگر با برنامه‌های اسلامی و ملی در راه منافع کشور به تعلیم و تهذیب و تربیت کودکان و نوجوانان و جوانان جریان داشتند...، اگر مجلس و دولت و قوه قضائیه و سایر ارگان‌ها از دانشگاه‌های اسلامی و ملی سرچشمه می‌گرفت، ملت ما امروز گرفتار مشکلات خانه‌برانداز نبود. .. دانشگاه‌ها اگر اسلامی، انسانی، ملی بود، می‌توانست صدها و هزارها مدرس به جامعه تحویل دهد» (وصیت‌نامه سیاسی-الهی امام خمینی: ۵۹).

دینامیکی است. بر همین مبنا حرکت با محوریت دولت اسلامی، هم‌زمان چرخ جامعه اسلامی و تمدن اسلامی را می‌چرخاند.

نمودار ۱۶: سهم و اولویت سه مرحله در تمدن‌سازی نوین اسلامی

دانشگاه‌ها باید مرحله دولت اسلامی را با نگاه ایجابی عامل کلیدی موفقیت^۱ و با نگاه سلبی عامل عدم موفقیت^۲ بدانند. کارکردهای دانشگاه‌ها باید ناظر به مرحله دولت اسلامی باشد.

نمودار ۱۷: سهم و اولویت کارکردهای دانشگاه‌ها در تمدن‌سازی

۳. بازطراحی و بازمهندسی زیرساخت‌ها، ساختارها و سازکارهای دانشگاه‌ها متناسب با کارکردها:

کارکردهای دانشگاه‌ها در لایه‌های زیرین، باعث فعال شدن کارکردهای رویین می‌شود. با شناخت کارکردهای دانشگاه‌ها متناظر با مراحل انقلاب، باید بازطراحی زیرساخت‌ها، ساختارها و سازکارهای درونی دانشگاه‌ها بر آن اساس باشد. این بازتعریف، بازطراحی و بازمهندسی ابتدا باید در سطح وزارت علوم به‌وجود آید و بعد در سطح دانشگاه‌ها؛ اما اثبات شیء، نفی ما عدا نمی‌کند.

1. KSF: Key Successful Factor.

2. CSF: Critical Successful Factor.

نکته پایانی اینکه، تدوین کارکردها برای زینت‌المجالس و تزئین نیست. هریک از کارکردها باید در تمام اسناد بالادستی، ساختارها و فرایندهای دانشگاه‌ها به طور سیستمی نهادینه شود.

کتابنامه

- افروغ، عماد (۱۳۸۳). درآمدی بر آزاداندیشی و نظریه‌پردازی در علوم دینی، قم، مرکز مدیریت حوزه علمیه قم، دفتر اول.
- ایمان، محمد تقی (۱۳۹۴). فلسفه روش تحقیق در علوم انسانی، قم: انتشارات پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- بیانات امام خامنه‌ای، دسترسی در: www.khamenei.ir.
- جعفری، محمدتقی (۱۳۷۳). فرهنگ پیرو، فرهنگ پیشرو، تهران، علمی و فرهنگی.
- جمالی، مصطفی (۱۳۹۳). «مهندسی تمدن اسلامی از منظر سید منیرالدین حسینی الهاشمی»، فصلنامه نقد و نظر، س ۱۹، ش ۲، تابستان، ص ۱۷۴-۱۹۴.
- خرمشاد، محمدباقر (۱۳۹۲). «انقلاب اسلامی، بیداری اسلامی و تمدن نوین اسلامی»، فصلنامه راهبرد فرهنگ، س ۵، ش ۲۳، پاییز، ص ۱۲۷-۱۵۴.
- ذاکری، علی اکبر (۱۳۸۰). «هجرت و افول تمدن‌ها در قرآن»، فصلنامه حوزه، س ۱۸، ش ۱۰۵ و ۱۰۶، ص ۲۰-۸۹.
- ذوالفقارزاده، محمدمهدی؛ و علی اصغر سعدآبادی (۱۳۹۳). «بازتعریف کارکردهای اصلی دانشگاه در جامعه بر اساس آرمان‌های اسلامی در اندیشه امام خمینی(ع)»، فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، س ۱۷، ش ۶۵، زمستان، ص ۵-۳۱.
- رزاقي، افشین (۱۳۸۱). نظریه‌های ارتباطات اجتماعی، تهران، پیکان.
- ساروخانی، باقر (۱۳۷۰). دایرةالمعارف علوم اجتماعی، تهران، کیهان.
- سعیدی روشن، محمدباقر (۱۳۹۳). «شاخص‌های تمدن اسلامی بر اساس آموزه‌های قرآن کریم»، فصلنامه آموزه‌های قرآنی، س ۱۱، ش ۱۹، بهار و تابستان، ص ۶۱-۸۲.
- سورین، ورنر؛ و تانکارد، جیمز (۱۳۸۶). نظریه‌های ارتباطات، ترجمه علیرضا دهقان، تهران، دانشگاه تهران.

عنایت‌الله، سهیل (۱۳۸۸). پرسش از آینده؛ آینده‌پژوهی به مثابه ابزار تحول سازمانی و اجتماعی، ترجمه مسعود منزوی، تهران، مرکز آینده پژوهی علوم و فناوری دفاعی. غنچی، مستانه؛ و حسینی، محمود؛ حجازی، یوسف (۱۳۹۱). «تحلیل عاملی مؤلفه‌های مدیریتی تأثیرگذار بر کیفیت آموزش عالی»، پژوهش‌های ترویج و آموزش کشاورزی، س ۵، ش ۱۸، تابستان، ص ۱۸-۱.

فوزی، یحیی و محمودرضا صنم‌زاده (۱۳۹۱)، «تمدن اسلامی از دیدگاه امام خمینی (ع)»، فصلنامه تاریخ و فرهنگ و تمدن اسلامی، س ۳، ش ۹، زمستان، ص ۷-۴۰. گلن، جروم؛ و گوردون تئودور (۱۳۹۳). دانشنامه بزرگ روش‌های آینده‌پژوهی‌روش‌های آینده‌پژوهی، ترجمه مرضیه کیقبادی و فرخنده ملکی‌فرملکی‌فر، تهران، تیسار. کولب، ویلیام و جولیس (۱۳۸۴). فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه محمد جواد زاهدی، تهران، مازیار. لوکاس، هنری (۱۳۸۴). تاریخ تمدن ترجمه عبدالحسین آذرنگ، تهران، سخن. مخلص، عباس (۱۳۸۰). «دین، فرهنگ و تمدن اسلامی»، فصلنامه حوزه، س ۱۸، ش ۱۰۶، ص ۹۰-۱۳۴.

موسوی خمینی، سید روح‌الله (۱۳۸۹). صحیفه نور، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ع).

ناظمی اردکانی، مهدی و فرهاد توسکی (۱۳۹۴). الگوی تحول همه‌جانبه دانشگاه، تهران، نشر آثار فکر.

همایون، محمد هادی و ابراهیم خانی (۱۳۹۳). «تبیین حقیقت تمدن بر اساس مبانی فلسفه و عرفان اسلامی»، دوفصلنامه دین و ارتباطات، س ۲۰، ش ۴۴، پاییز و زمستان، ص ۱۸۵-۱۶۱.

Inayatullah, Sohail (2017). Causal Layered Analysis, A Four-Level Approach to Alternative Futures, Prospective and Strategic Foresight Toolbox, April.